

Բ. դեմք:		
Եւ.		Յ-դ.
Ու.	դուն	դուք
Եւ.	քու	ձերը, ձերինը
Դ.	զըզի	ձըզի
Բ.	զըզմէն	ձըզմէն
Գ.	զըզմօք	ձըզմօք
Գ.	զըզի հետ	ձըզի հետ

Գ. դեմք:		
Եւ.		Յ-դ.
Ու.	ան	անոնք
Եւ.	անոր	անոնց
Դ.	անոր	անոնց
Բ.	անորմէն, անկից	անոնցմէն
Գ.	անօք	անոնցօք
Գ.	անորմօք	անոնցմօք
Գ.	անոր հետ	անոնց հետ

Գ. դեմք:		
Եւ.		Յ-դ.
Ու.	յիւբը	յիւբնք
Եւ.	յիւբէն	յիւբէնց
Դ.	յիւբէն	յիւբէնց
Բ.	յիւբմէն	յիւբմէն
Գ.	յիւբմօք	յիւբմօք
Գ.	յիւբի հետ	յիւբի հետ

296. Անձնական դերանուններու մէջ ուրիշ ձեւն ալ կայ, որ Յունարէնի անջնական (voix moyenne) բայերը կը յիշեցնեն. այսինքն՝ դերանունական ամէն գէղք ինչ իրեն համար, ինչ ինչ անհատ հայտնի գրութիւն մը ցոյց կուտայ, այսպէս՝ յն. λήσονται = եւ ինչ համար կ'ընտան, կամ ես զիս կ'արձակեմ, փրօնալու = ես ինչ համար կը բերեմ եւն:

297. Ահաւասիկ այս դերանուններու հոլովման ձեւը.

Ա. դեմք:		
Եւ.		Յ-դ.
Սեւ. Դ.	ես յընծի	մենք մըզի
Բ.	ես յըզմէն	մենք մըզմէն
Գ.	ես յընծի հետ	մենք մըզի հետ
Գ.	ես յըզմօք	մենք մըզմօք

Բ. դեմք:		
Եւ.		Յ-դ.
Սեւ. Դ.	դուն գըզի	դուք ձըզի
Բ.	դուն գըզմէն	դուք ձըզմէն
Գ.	դուն գըզի հետ	դուք ձըզի հետ
Գ.	դուն գըզմօք	դուք ձըզմօք

Գ. դեմք:		
Եւ.		Յ-դ.
Սեւ. Դ.	յիւբ, յիւբն	յիւբնք, յիւբնց
Բ.	յիւբ, յիւբմէն	յիւբնք, յիւբնց
Գ.	յիւբ, յիւբմօք	յիւբնք, յիւբնց
Գ.	յիւբ, յիւբն հետ	յիւբնք, յիւբնց հետ

Կամ		
Եւ.		Յ-դ.
Սեւ. Դ.	յիւբ, յիւբն	յիւբնք, յիւբնց
Բ.	յիւբ, յիւբմէն	յիւբնք, յիւբնց
Գ.	յիւբ, յիւբմօք	յիւբնք, յիւբնց
Գ.	յիւբ, յիւբն հետ	յիւբնք, յիւբնց հետ

298. Երրորդ դեմքի եղակին համար կայ նաեւ ուրիշ ձեւ մը, որ Եւ. նախդիրն ալ աս. պարզ կը մտնէ. այսպէս.

Կամ		
Եւ.		Յ-դ.
Սեւ. Դ.	յիւբը զիւբ	յիւբնք զիւբն
Բ.	յիւբը զիւբմէն	յիւբնք զիւբնց
Գ.	յիւբը զիւբմօք	յիւբնք զիւբնց
Գ.	յիւբը զիւբն հետ	յիւբնք զիւբնց հետ

299. Ասոնցմէ զաս յնչ յնչ, յնչ ինչ, ուրիշ հոլովուելու ձեւ մը ունին. իսկ յնչն յնչն, սեղ կը գործածուի նաեւ իբր յոգնակի յնչն յնչն ի, յնչ յնչն ձեւ.

300. Ասոնց ալ հոլովուելու ձեւն է՝		
Սեւ. Դ.	յիւբիւրէնք	յիւբնիւրէնին
Եւ. Դ.	յիւբիւրէնց	յիւբնիւրէննուն
Բ.	յիւբիւրէնցմէ	յիւբնիւրէննէն
Գ.	յիւբիւրէնցմօք	յիւբնիւրէննօք

յիւբը զիւբնին
յիւբը զիւբնուն
յիւբը զիւբնէն
յիւբը զիւբնօք

§ II. Հոգնական Դերանուններ:

301. Արաբկիրի բարբառին մէջ ցուցական դերանուններն երկու զխաւոր ձեւ ունին: Առաջին ձեւն է՝ աս, ար, ան, երկրորդ ձեւն է՝ իս, իս, իս:

302. Ասոնք. գոյականն են երբ միանակ մնան, իսկ անհայտն երբ գոյականին մը քով գտնուին: Կը հոլովուին հետեւեալ կերպով.

Եւ.		
Եւ.		Յ-դ.
Սեւ. Դ.	աս	ասոնք
Եւ. Դ.	ասոր	ասոնց
Բ.	ասորմէն	ասոնցմէն
Գ.	ասորմօք	ասոնցմօք
Գ.	ասոր հետ	ասոնց հետ

	Եւ.	Յ-Գ.
Ուլ. հայց.	ատ	ատնը
Եւ. Կր.	ատոր	ատնց
Բաց.	ատորմէն	ատնցմէ
Գործ.	{ ատորմը ատոր հետ }	{ ատնցմը ատնց հետ }

	Եւ.	Յ-Գ.
Ուլ. հայց.	ան	աննը
Եւ. Կր.	անոր	աննց
Բաց.	{ անորմէն անկից }	աննցմէ
Գործ.	{ անորմը անոր հետ }	{ աննցմը աննց հետ }

	Եւ.	Յ-Գ.
Ուլ. հայց.	իստ	իստնը
Եւ. Կր.	իսոր	իսնց
Բաց.	իսորմէն	իսնցմէ
Գործ.	{ իսորմը իսոր հետ }	{ իսնցմը իսնց հետ }

	Եւ.	Յ-Գ.
Ուլ. հայց.	իտա	իտոնը
Եւ. Կր.	իտոր	իտոնց
Բաց.	իտորմէն	իտոնցմէ
Գործ.	{ իտորմը իտոր հետ }	{ իտոնցմը իտոնց հետ }

	Եւ.	Յ-Գ.
Ուլ. հայց.	ինա	ինոնը
Եւ. Կր.	ինոր	ինոնց
Բաց.	ինորմէն	ինոնցմէ
Գործ.	{ ինորմը ինոր հետ }	{ ինոնցմը ինոնց հետ }

303. Իստ, Կր, Իս որք տարօրինակ կը թուին բարբառիս մէջ, հին են սակայն եւ միջին դարերու ստոր հայերէնի մէջ գործածական էին. օրինակի համար Անթիոնեան մէջ յաճախ կը հանդիպինք, այս ցուցականներուն։

304. Անշուշտ կը հասկըցուի թէ ոս եւ Իս կը գործածուին մօտը գտնուող առարկային կամ Ա. գէմբին համար. ոք եւ Իս-մ քիչ հետի գտնուողին կամ Բ. գէմբին համար, եւ ոս եւ Իս-աւելի հետի գտնուողին կամ Գ. գէմբին համար։

305. Արարկիւրի բարբառիս մէջ, իբր նորամուտ ցուցական գերանուն կը գործածուին նաեւ երբեմն, հետեւեալ ձեւերն.

	Ուլ. հ. սա	Գա	Նա
Եւ. Կր.	սըվոր	զըվոր	նըվոր
Բաց.	սըվորմէն	զըվորմէն	նըվորմէն
Գործ.	սըվոր հետ	զըվոր հետ	նըվոր հետ

սա, Գա, Նա գործածական չեն, այլ անոնց սեռ. Կր, Բաց. եւ Գործ. գործածական են։

	Ուլ. հ. սըվոր	զըվոր	նըվոր
	Եւ. Կր. սըվոր	զըվոր	նըվոր
	Բաց. սըվորմէն	զըվորմէն	նըվորմէն
	Գործ. սըվոր հետ	զըվոր հետ	նըվոր հետ

306. Յուցական գերանուններն երբ իբր անական գործածուին անփոփոխ կը մնան. իսկ իրենց գոյականը ո, ր (= դ), ն (կամ շ երբ բառը բաղաձայնով վերջանայ) դիմորդ կամ գերանունական յօդերը կ'առնու. այսպէս՝

սս, իստ խօսք	ատ, իտա պատվէրք
աս, իստ խօսքի	ատ, իտա պատվէրքի
աս, իստ խօսքէ	ատ, իտա պատվէրքէ
աս, իստ խօսքօ	ատ, իտա պատվէրքօ

ան, ինա ձին
ան, ինա ձիուն
ան, ինա ձիէն
ան, ինա ձիօք

Նոյնպէս ասնց յօղանկին՝ աս, իստ խօսքեր, ատ, իտա պատվէրքներ, ան, ինա ձիերէն, եւն, կ'ընդունին ո, ր, ն յօդերն։

§ III. Հարցական գերանուններ։

307. Երեք հարցական գերանուն կը գտնուին բարբառիս մէջ. Կի (= ո՞ր) եւ Կիլ (= ո՞վ) որք կը գործածուին անձերու համար եւ Բիլ. ար իրերու համար միայն կը բանեցնեն։

308. Բայց Կի իբր ուղղական եւ հայցական կը գործածուի նաեւ իրերու համար։ Ասոնց հոյովումը հետեւեալն է՝

	Ուլ.	Վէր	Վէվ	Բիւշ
Եւ. Կր.	յո՛ւմ	յո՛ւմ	յո՛ւմ	ի՛նչու
հայց.	վէրը	վէվ	վէվ	ի՛նչ
Բաց.	յո՛ւմէն	յո՛ւմէն	յո՛ւմէն	ի՛նչէն
Գործ.	յո՛ւմը	յո՛ւմ հետ	յո՛ւմ հետ	ի՛նչք

309. Թէ Կիլ եւ Թէ Կի յօղանկի չունին. եղակի ձեւը յօղանկի տեղ ալ կը գործածուի, եւ կամ յօղանկին կը օրինեն գերանունը կրկնելով ու շարժապով. օր.

Կիլ ու Կիլ = ո՞վ եւ ո՞վ, որո՞նք կամ պարզապէս Կիլ = ո՞վ եւ որո՞նք.

Կիլ ու Կիլ = ո՞ր եւ ո՞ր, որո՞նք կամ պարզապէս Կիլ = ո՞ր եւ որո՞նք.

յո՛ւմ ու յո՛ւմ = որո՞նք եւ որո՞նք, որո՞նք կամ պարզապէս՝ յո՛ւմ = որո՞նք եւ որո՞նք եւն։

310. Ստեփան ԲՆԷ իւր յոգնակին ունի որ կը յօրինուի սովորական -եջ յոգնակերտով. ինչեր, -երու, -երէ, եւն:

311. Վէ՛լ եւ վե՛ր ստացականներու սեռականն յո՞ւ էն տեսակ մը ստացական կ'ենլէ հետեւեալ կերպով.

վէ՛լ { սեռ. յո՞ւմ, ուսկից՝ } յո՞ւմը
վէր { } յո՞ւմի՛նը

312. Այս յո՞ւմ կամ յո՞ւմը կը հոլովուին հետեւեալ կերպով՝

ուշ. հոյց. յո՞ւմը յո՞ւմի՛նը = որո՞նք
-եւ. ար. յո՞ւմի՛ն յո՞ւմի՛ն = որունի՛ն
բաց. յու՛մէ՛ն յու՛մի՛նէ՛ն = որունէ՛ն
գործ. յու՛մօք յու՛մի՛նօք = որինո՞վ

Եր գործածուի նաեւ յո՞ւմըին յոգնակին, այսպէս՝ յո՞ւմըի՛նը, յո՞ւմըի՛նը, յո՞ւմըի՛նը, յո՞ւմըի՛նը:

313. Ինչպէս կը տեսնուի վէ՛լ ի եւ վե՛ր հոլովման մէջ զանազանութիւն մը չկայ. միայն ուղղականի եւ հայցականի մէջ իրարմէ կը տարբերին:

§ IV. Հայրաբերական Դերանուն:

314. Բարբառոս յարաբերական դերանունն ալ վէր (որ) է, սա երբ իրր ածական գործածուի, գոյականէն առաջ կը դրուի եւ անփոփոխ կը մնայ, բայց գոյականը դիմորոշ յօղը կը կրէ:

315. Երբ իրր գոյական գործածուի հետեւեալ կերպով կը հոլովուի.

	Եւ.	Յո՞ւ.
ուշ. հոյց.	վեր	յու՛մնք
-եւ. ար.	յու՛մ	յու՛մնց
բաց.	{ յու՛մն }	{ յու՛մնցմէն }
	{ յու՛մնէն }	
գործ.	{ յու՛մօք }	{ յու՛մնցմօք }
	{ յու՛մ հետ }	{ յու՛մնց հետ }

316. Երգնակին յո՞ւմն, յո՞ւմնց, եւն կը գործածուի անձերու համար: Երբեմն օր (որ) շաղկապին հետ կը հոլովուի հետեւեալ կերպով՝

վերն օր	յու՛մնք օր
յու՛մ օր	յու՛մնց օր
յու՛մն օր	յու՛մնցմէն օր
{ յու՛մ հետ օր }	{ յու՛մնցմօք օր }
{ յու՛մօք օր }	{ յու՛մնց հետ օր }

§ V. Կոպուլատիւ Դերանուններ:

317. Ստացակ. դերանուններու ձեւերն են՝

իմ {	Ա. դեմք	քու {	Բ. դեմք
մեր {		ձեր {	
	անոր եւ յիր		Գ. դեմք
	անոնց եւ յիրենց		

318. Ասոնք կը հոլովուին հետեւեալ կերպով. դիմորոշ յօղով միւսին.

ի՞մ ուսկից՝ իմնի՛ն + ուսկից՝ գըվինո՞ր
(= քուինո՞ր)

իմնիս	գըվինիս
իմնէս	գըվինէս
{ իմնօքս }	{ գըվինօքս }
{ իմնիս հետ }	{ գըվինիս հետ }

անոք ուսկից՝ անորին
անորինն
անորինէն
անորինօք
անորին հետ

յի՛ր ուսկից՝	յիրը	կամ	յիրենը
	յիրենը	"	յիրենինը
	յիրենէն	"	յիրենինէն
	յիրենօք	"	{ յիրենինօք }
			{ յիրենին հետ }

319. Այս ի՞նչ, իմնի՛ն, իմնի՛նց եւ յի՛ր յիրենը ունին նաեւ իրենց յօղական. այսպէս՝

-ներս,	-ներու,	-ները.
-ներուս,	-ներուս,	-ներուն
-ներէս,	-ներէս,	-ներէն
-ներօքս,	-ներօքս,	-ներօքը.

320. Մեր, յի՛ր, անոնց եւ յի՛րնց կը հոլովուին այսպէս՝

մերը,	մերինը,	ձերը,	ձերինը,
մերինն		ձերինն	
մերինէն		ձերինէն	
{ մերնօք }	{ }	{ ձերնօք }	{ }
{ մերինն հետ }	{ }	{ ձերինն հետ }	{ }

անոնցը, անոնցինը, յիրենցը, յիրենցինը
անոնցինն
անոնցինէն
անոնցինօք
անոնցինն հետ

Եւ ասոնց յոգնակին՝

մերինները,	ձերինները,	անոնցինները,
մերիններուն,	ձերիններուն,	անոնցիններուն,
մերիններէն,	ձերիններէն,	անոնցիններէն,
մերիններօք,	ձերիններօք,	անոնցիններօք,

յիրենցինները
յիրենցիններուն
յիրենցիններէն
յիրենցիններօք :

321. Երբ խօսքն ընտանեկան անձերու շուրջը կը գտնայ կրօնին միջքնէս, յերկնէս նորամուտ ձեւերն ալ կը գործածուին. որք հետեւեալ կերպով կը հղովուին.

մերինոք, մերինոց, մերինոցմէն, մերինոց հետ. ձերինոք, ձերինոց, ձերինոցմէն ձերինոց հետ :

(Էւրոպական)

ՄԵԼԻԻՒ Մ. ԴԱՆԻԹ-ՔԵՆ

Ա Ջ Գ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՀԱՅ ԺԱՂՈՐԴԱՅԱՆ ԳԻՒՅՈՒՆՆԵՐԱՆ ԿԵՐ

(Էւրոպական)

Դաւթի աւանդութեանց ծագումը. հերոսի ըուն հայրենիքն, անձնաւորութիւնն եւ անունն. նորա ըարոյական տիպարը :

Հայ գիւցաղական վեպը իսկապէս հանգէտ է գալիս Գաւիթ Աստուծոյ աւանդութիւններում, որոնցում սպաւորել է հայ ժողովրդի պատմական վիճակն Արաքսոց աւազանքի ժամանակ, խորը գորշմէն այն գահերու ազգային կոկոր, որ ի վերջոյ ի գահ բարձրացրեց Բագրատունեաց հարստութիւնն (885 թ.) : Այս անցքերը, որ ժողովրդի աչքում քրիստոնէութեան անհաւանքների վերայ տարած յաղթանակն էին նշանակում, պետք է անընդունալի ապրէին նորա յիշողութեան մէջ, շարժէին նորա երեւակայութիւնն, գործունէութեան հրաւիրէին նորա ստեղծական ոգին : Թէ կուիստանձին միջոգէպերը եւ թէ ինքեանք գործող անձինք հարկաւ կարող էին ժամանակի ընթացքում խառնել, շփոթել միմեանց հետ, բայց այն պատմական ծիւղ, որից ծագել է հայ գիւցաղական վեպը, միանգամայն պարզ պահպանել է նորանում իւր բնաւորութիւնն եւ բարձր նշանակութիւնն :

Արաքսոցը Հայաստան մտան 638 թ., գրեթէ ոչ մի խոշորոտի չհասնողով այնտեղ : Արշակունեաց հարստութեան անկումից յետոյ (428) Հայաստանը ծառայութեան էր մտած մասամբ Յունաց, մասամբ Պարսից, թէպէտ եւ

երկիրը որոշ չափով պահպանած էր իւր անկախութիւնը նախարարների իշխանութեան տակ : Նորեկները գտան երկիրը աւելի եւս թունալացած իշխանների փոխարինած թշնամութեամբ եւ երկպառակութեամբ. արդէն 640 թ. Արաքսոցը հասնում են մինչեւ Արաքսոսի գաւառը, աւերում Դուին քաղաքը եւ 35.000 բնակիչ գերի տանում Դամասկոս : Միակ օգնութիւնն, որի վերջը Հայերը յոյս ունէին, Բիւզանդիոն էր, բայց առ ինքն հազիւ կարողանում էր իւր սահմանները մահմետականաց հրոսակների դէմ պաշտպանել. Լերակը կայսրը արդէն ստիպւած եղաւ հրաժարուել Պաղեստինից, կոչելով այնտեղից յունական զօրքեր. ապա ինքն մայրաքաղաքը պաշարեցաւ 668 թ. եւ կրկին աւելի եւս սաստիկ 717 թ. : Աւաւելութիւնը յայտնապէս իսլամի կողմն էր, որի յաղթող սրի տակ կարճ միջոցում իւր գլուխը խնարհեց ամբողջ գոռոզ Արեւելքը :

Նոր կրօնը պահանջում էր իրան տարածել սրով եւ հրով. այստեղ լինվին ցոյց տեւց իրան արեւելեան բարբարոսների իշխանութիւնը յաղթածների վերայ. մեր միջնադարեան պատմագրերի տեղեկութիւններն լին են ստիպել հաւածանաց նկարագրութիւններով, որ յարուցանում էին երկրում ամբարպետի հաւատարմ ծառաները. սքառ իրանց բոլոր ճիգը թափում էին նորա վերայ, որ տեղական իշխաններին մէկ մէկ որսալ կարողանան եւ արդէն իրանց պետի դրածը մերթ խոտաւանելով մերթ սպառնալիքով ստիպեն նոցա ընդունել իսլամ : Չինայեցաւ նոյն իսկ հոգեւորականութիւնն, որ հակառակ աշխարհական իշխանաց՝ մարտիրոսական մահը գերադասում էր ոգու ամօթալի ստրկութեանն. եկեղեցիները իրանց զարգարանքից մերկացան, խաչերը գմբէթներից վերցնել տվին, սուրբ անօթները վաճառեցին. քահանաներին հրամայեաւ էր մօրունները գերծել եւ ի նշան ստրկութեան կապարեայ կնիքներ կրել պարանոցի վերայ :

Արաքսոցը ստիպանների միւս հոգսը նորանումն էր, որ ըստ հնարաւորութեան հարուստ հարկ ուղարկեն իրանց պետերին նոցա ողորմած ուշադրութեան արժանանալու համար. քայքայեալ երկիրը շատ անգամ անկողը էր լինում տանել այս ծանր բեռը, եւ մերթ այստեղ, մերթ այնտեղ ծագում էին ապստամբութիւններ, որ արեան հեղեղատով էին ճնշուում :

Այս անհաւասար կուրը մանաւանդ սուր կերպարանք ստացաւ Վասպուրականում եւ